

ANTALYA'DA TOPLANAN TÜRK KURULTAYLARININ TARİHİ DEĞERLENDİRMESİ¹

Eşe ÇAĞLAR²

ÖZET

XX. yüzyılın sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından, değişen dünya dengeleri, Türkiye'nin farklı coğrafyalarda yer alan Türk topluluklarıyla ilgilenmesinin önünü açmıştır. Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanıp Dünya'nın siyasi ve iktisadi haritasında yer almaları, Türk dünyası ile Türkiye arasındaki ortak tarihi alt yapının oluşturduğu etnik, din, dil ve kültür gibi aidiyetlerin keşfedilmesi ve güçlendirilmesi fırsatını sağlamıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra harekete geçen Türkiye resmi ve STK vasıtasıyla, Türk devlet ve toplulukları arasında, aynı zamanda dost ve kardeş ülkeler ile de işbirliği, dostluk ve kardeşlik bağlarını geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı'nın (TÜDEV) organizesi ile *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı*'nın ilki 21-23 Mart 1993 tarihleri arasında Antalya'da toplanmıştır.

Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan ve Türkmenistan devlet yöneticilerinin katılımlarıyla gerçekleştirilen kurultayda, Türk dünyasının sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi meseleleri üzerine kararlar alındığı gibi Türk kültürünün varlığının tespiti, korunması ve geliştirilmesine yönelik görüşlerin kabulü de büyük önem taşımaktadır.

Tarihi seyir içerisinde önemli bir yere sahip olan Antalya, 1993 ve 2006 yıllarında toplanan I. ve X. Türk Dünyası Kurultaylarına ev sahipliği yapmıştır. Şehrin ulaşım kolaylığı, iklim koşulları, doğa ve tarihi zenginlikleri, yeni ve nitelikli konaklama tesisleri, kongre ve toplantı organizasyonundaki sunduğu hizmetlerin yüksek seviyede olması kurultayların burada toplanmasının önemli sebepleri arasındadır.

Tebliğimizin amacı; Sovyetlerin dağılmasıyla Türkiye'de organize edilen Türk Dünyası Kurultayları'ndan, Antalya'da toplanan I. ve X. Türk Dünyası Kurultayları'nın tarih ilmi açısından değerlendirilmesidir. Böylelikle hem Türk Dünyasının hem de Antalya şehrinin önemine vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Türk Dünyası, Antalya, TÜDEV, Kurultay

¹ Bu Makale 5-7 Mayıs 2018 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, nese_oz@outlook.com

EVALUATION OF TURKISH CONGRESSES IN ANTALYA FROM THE PERSPECTIVE OF HISTORICAL SCIENCE

ABSTRACT

After the collapse of Soviet Union towards the end of the 20th century, the changing world balance enables Turkey to be interested in Turkish Communities located in different geographies. The Turkish republics have taken place in the political and economic map of the World after they have gained their independence. These developments provide an opportunity to discover and strength some belongings such as ethnicity, religion, language and culture formed by the common historical background between Turkish World and Turkey. Turkey has taken steps to improve cooperation, friendship and brotherhood among Turkish states, communities and friendly nations via official institutions and civil society organizations after the disintegration of Soviet Union.

The first “*Turkish State and Communities Friendship, Brotherhood and Cooperation Congress*” was organized in Antalya between 21-23 March 1993 by Turkic State and Communities Friendship, Brotherhood and Cooperation Foundation.

The congress held with the participation of the government officials of Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkish Republic of Northern Cyprus, Uzbekistan and Turkmenistan plays an important role with regards to the acceptance of views on the identification, protection and development of the existence of Turkish culture as well as the decisions on the social, cultural, economic and political issues of the Turkish world.

Antalya, which has an important place in historical process, hosted the 1st Turkish World congress in 1993 and 10th Turkish World congress in 2006. There are some important reasons why congresses arranged in Antalya, which are: the city's transportation convenience, climate conditions, natural and historical richness, new and qualified accommodation facilities and qualified services offered for congresses and meetings.

The aim of this paper is to evaluate the 1st and 10th Turkish World Congresses, which arranged in Antalya after the disintegration of Soviet Union, from the perspective of historical science. Therefore, the importance of both the Turkish world and the city of Antalya will be highlighted.

Keywords: Turkey, Turkish World, Antalya, Turkic State and Communities Friendship, Brotherhood and Cooperation Foundation, Congress

GİRİŞ

Tarih, insan topluluklarının bilinmeyen zamanlardan beri ortaya koydukları maddi manevi değerleri bugünlere aktarması ve milletlerin geçmişleri ile olan bağlarını devam ettirmesi itibariyle büyük önem arz etmiştir. İlerleyen süreçte tarih, içtimai bünyenin azası olması itibariyle insanlığın fiil ve fikirlerinin inkişafını takip eden bir bilgi³ kaynağı haline gelmiştir. İnsan toplulukları içinde ortaklaşa değer vasfını kazanan ürünler ve davranışlar, tarihi süreçte kültür unsurunu meydana getirmiştir. Fertlerin ortaya koyduğu bu kültür belirtileri⁴ önemli birçok toplumsal kurumun yapısını ve işlevini, bu kurumların birbiriyle olan etkileşimlerinin niteliğini ortaya çıkarmıştır. Böylelikle insan topluluklarının belirli bir kültür etrafında bir araya gelmesi ile meydana gelen en büyük topluluk, milleti oluştururken yine insan topluluklarının kurdukları en büyük müessese ise devleti meydana getirmiştir.⁵

Cemiyetlerin iptidai devirlerinde, atalarının ta'zim ve takdis edilmesi veya bu münasebetle ecdat kültlerinin teşekkülü, tarih ve vatan şuurunun ilk belirtisini, insani ve milli hislerinin de bir başlangıcını teşkil etmiştir.⁶ Böylelikle milli şuur ve milli düşünce, toplumların devletleşmesinde önemli rol oynamış ve dünyada birçok millet ayrı ayrı devletler kurmuşlar ve ayrı devletlere sahip olmuşlardır. Türklerde millet ve devlet fikri pek erken çağlarda doğmuş ve gelişmiştir.⁷ En eski ve devamlı topluluklardan biri olan Türkler, tarihi süreçleri itibariyle; Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarına yayılmış ve çok sayıda devlet kurarak, mevcudiyetlerini devam ettirmişlerdir. Türk tarihinin genelini ele aldığımızda, dinamik bir yaşam tarzını, kültürel bir pratik olarak değişik coğrafyalara yayan ve bozkırlarda teşekkül eden kültürün taşıyıcısı olarak⁸, aynı dönemde farklı devletler kurarak varlığını geniş bir sahada muhafaza eden bir yapıyı görürüz. Türk topluluklarının, tarih sahnesinde sürekli var olmalarının önemli sebepleri arasında, Türklerin teşkilatlı bir millet ve devlet sistemine sahip olmaları gelmektedir.

Türklerde devlet; halk, ülke, hâkimiyet ve teşkilat olmak üzere birbirini tamamlayan dört unsurdan meydana gelmektedir. Genel bir ifade ile bir topluluğun, belirli bir toprak parçası üzerinde hâkimiyet haklarını hiçbir sınırlama olmaksızın kullanmak suretiyle kurup, geliştirdiği siyasi, sosyal ve hukuki bir teşkilattır.⁹ Bu bağlamda Türk milleti tarihi sürecin her döneminde, devletin milli varlığı koruyan, yarınlara taşıyan ve geliştiren bir müessese olduğunun her daim farkında olmuştur.

³ A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Yay., 3. bs., İstanbul 1981, s. 2.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., 35. bs., İstanbul 2013, s. 30.

⁵ Salim Koca, "Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., II, Ankara 2002, ss. 1448.

⁶ Osman Turan, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkuresi Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, s. 1.

⁷ Koca, a.g.m., s. 1448.

⁸ Gülçin Çandarlıoğlu, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2003, s. 16.

⁹ Koca, a.g.m., s. 1448.

Eski Türk toplumlarından itibaren siyasi teşkilatlanmanın en üst kademesi olan il (devlet)¹⁰, varlıklarının teminatı olan idari ve askeri teşkilatlanmaya büyük önem vermiştir. Teşkilatçı bir devlet geleneği benimseyen Türk devletlerinin temel yapıtaşları disiplin, dayanışma ve birliği önemseyen bir özellik taşıdığı gibi aynı zaman da teşkilatçı devlet anlayışının özü bu esaslar üzerine meydana getirilmiştir. Türk topluluklarının bir nevi karakteristik özelliğini yansıtan dayanışma ve yardımlaşma kavramları, merkeziyetçi devlet anlayışının da özünde yer almıştır.¹¹ Devleti idare edebilmek adına oluşturulan kurumlar bu temele dayandırılmış ve her şeyden önce geniş bir sahada varlıklarını ikame ettiren milletin, uzun bir süre ayakta kalabilmesi için Türk toplumunun kendi aralarında dayanışma içerisinde yaşamasının bir neticesi olarak, Türk siyasi varlığı dünya üzerinde sürekli kendinden söz ettiren bir güce kavuşmuştur.

Türk varlığının eski dönemlerinden, günümüze kadar ülkeleri yöneten hükümdarlar, devlet adamları; ülkelerini yönetmek, devlet işlerini yoluna koymak, devletin içinde bulunması gereken düzen ve hiyerarşiyi sağlayabilmek adına birtakım yöntemlere başvurmuşlardır. Bu bağlamda devlet adamları, her şeyden önce alacakları birtakım kararlarda kendilerine danışmanlık yapabilecek, alınan kararları uygulama aşamasında gerekli düzenlemeleri gerçekleştirebilecek ve alınan kararların sorumluluğunu paylaşabilecek bir kurumun varlığına ihtiyaç duymuşlardır. Gerek İslamiyet'ten önceki Türk topluluklarında devlet meclisi niteliğinde olan toy, kengeş, kurultay gibi isimlerle adlandırılan kurumlar, gerek İslami Dönemdeki Türk topluluklarında mevcut olan Divan ve gerekse de günümüzdeki temsili parlamenter sistemle en gelişmiş seviyeye ulaşan meclis anlayışı¹² işte bu ihtiyaçtan oluşmuştur. Bu bağlamda Türk Devletlerinin idari yapılanmasında önemli bir yere sahip olan ve devletin mekanizmasını teşkil eden toy, kengeş, kurultay gibi isimlerle düzenlenen toplantılar devlet idaresinin temelini¹³ oluşturmuştur.

1. TÜRKLERDE KURULTAY GELENEĞİ

Türk devlet geleneğinin bir parçası olan bu toplantılardan, devlet meclisi niteliğinde olan toy, “*meclis-toplantı, devlet meclisi*” anlamına gelmektedir.¹⁴ Toy kelimesi aynı zamanda bayram, ziyafet ve yemekli şölen merasimleri içinde kullanılmaktadır.¹⁵ Devlette bir kurumun adı olarak sonraki asırlarda ortaya çıkan ve dilimize yerleşen “*kurultay*” sözcüğünün Türkçe karşılığı olan toy kelimesinin genel olarak yılın belli günlerinde hükümdarlar tarafından hükümdarlık alameti olarak devlet ileri gelenlerine ve halka verilen, devlet işlerinin görüşülüp kararlaştırıldığı, aynı zamanda yenilip içilip eğlencelerin yapıldığı bir tür toplantı anlamına gelmektedir.¹⁶

¹⁰ Kafesoğlu, a.g.e., 223.

¹¹ Aysel Erdoğan, “İslamiyet'ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş Kurultay Örneği”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, XI, Nisan 2014, s. 40.

¹² Erdoğan, a.g.m., s. 40.

¹³ Bahaeddin Ögel, “Devlet Meclisi ve Kurultay”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., II, Ankara 2002, ss. 1540.

¹⁴ Erdoğan, a.g.m., s. 40.

¹⁵ Kafesoğlu, a.g.e., s. 234,253.

¹⁶ Erdoğan, a.g.m., s. 41.

Toy ile birlikte aynı anlamda kullanılan diğer bir kavram olan Kurultay kavramı ise Türkçe kurul Moğolca “-tay” ekiyle oluşmuş olup Türkçeye Cengiz Han Devleti’nden girmiştir. Oğuz Türkçesi’ndeki karşılığı Kengeş olan Kurultay bir danışma meclisi olup anlamı; işlerde karşılıklı danışma, görüşme ve tedbir almaktır. Oğuz Türkleri onu bir meclis olması nedeniyle yığınak, dernek, derim gibi farklı kelimelerle de ifade etmişlerdir.¹⁷ İslamiyet’ten önceki Türk topluluklarında devlet meclisi niteliğinde olan kengeş, karşılıklı danışma ve önleyici tedbir alma¹⁸ anlamlarını ifade ettiği gibi içerdiği bu anlamlar ile demokratik devlet anlayışında önemli bir yere sahiptir.¹⁹

Türk tarihi incelendiğinde, İslamiyet’ten önceki Türk topluluklarında, değişik isimlerle telaffuz edilen ve yılın belirli dönemlerinde düzenlenen toplantılara rastlanmaktadır. Genel manada toplantılar olağan durumlarda yapıldığı gibi toplum ve devlet hayatını etkileyen önemli olayların meydana gelmesi halinde ise olağanüstü toplanan danışma toplantıları devletin en önemli meselelerinin görüşülüp kararlaştırıldığı yapılardır. Yeni Han seçimi, hükümdarın kontrolü ve tasdiki, Hanın tahttan indirilmesi, töre tespiti, savaşa ve barışa karar verme, devlet yönetimiyle ilgili önemli kararlar alma yetkileri arasındaydı.²⁰ Bu duruma örnek teşkil eden Türk devletlerinden Asya Hun İmparatorluğunda devlet işleri ve dini törenlerle ilgili olarak üç ayrı toplantıdan bahsedilmiştir. Bu toplantılar; siyasi, askeri, dini, iktisadi ve kültürel birer hüviyet taşımaktadır. Genel manada, devletin insan ve askeri gücünü tespit etmek, hükümdarlıklar tasdik etmek, gerektiğinde idareye geniş icrai yetkiler vermek ve bütün ülke meseleleri üzerine umumi müzakereler açarak, görüşülüp karara bağlamak²¹ amacı ile tertip edilmektedir.

Türk devlet geleneğinin önemli yapı taşlarından olan bu toplantılar kaynaklara geçmiş ve Mete Han dönemi Çin kaynaklarında; “*Mete'nin tahta çıktığı sıralarda... Elçi, Mete'ye geldi... Mete hemen vezirleri ile devletin ileri gelenlerini çağırarak bir kurultay topladı... Devletin ileri gelenlerine bu konudaki görüşlerini sordu...*”²² ifadeleri yer almaktadır. Yine Oğuz Destanı’nda; “*Birinci oğlançuğa, Gün adını koydular, İkinci oğlanaysa, Ay adını buldular, Deniz olsun üçüncü, diye memnun oldular. Oğuz bunu duyunca, ilinde soy soylattı, toy yaptı, şölen verdi, çok büyük toy toplattı! Yarlık verdi iline...*” ve “*...Bunu diyen Oğuz Han, çağırdı kurultaya. Beğ geldi, halkı geldi, selam verdi otağa. Herkes geldi oturdu, Oğuz Han büyük otağ...*”²³ ifadeleri yer almıştır.

¹⁷ Ögel, a.g.m., s. 1540.

¹⁸ Ögel, a.g.m., s. 1540.

¹⁹ Erdoğan, a.g.m., s. 41.

²⁰ Sadri Maksudi Arsal, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul 1947, s. 289., Kafesoğlu, a.g.e., s. 246.

²¹ Kafesoğlu, a.g.e., s. 249.

²² Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yay., 5. b., Ankara 2010, s. 7-8.

²³ Ögel, a.g.e., s. 118., 127.

Kurultay toplantısında alınan kararlar devletin yönetilmesinde etkili olmuş ve devlet yönetiminin temeli Kurultay'a dayandırılmıştır.²⁴ Eski Türklerde törenin kaynağı “*halk, han ve kurultay*” olarak kabul edilmiş²⁵, kurultaylarca alınan kararlar, törenin bir kaynağı olarak görülmüş ve bağlayıcı özellik taşımıştır. Bu durum Orhun Yazıtları'nda geçen “*İnsanoğlunun üzerine ecdadım Bumin Kağan, İstemi Kağan oturmuş... Beyler de ulusu da birbirine uygun imişler, o yüzden ülkeyi o kadar iyi koruyabilmişler, ülkeyi koruyacak yasalar düzenlemişler...*”²⁶ sözleriyle, yasama işlerine yeri geldiği zaman boy ve oymak beylerinin de katılabildiği anlatılmak istenmiştir.²⁷ Eski Türk devletlerinde töreler, kurultaylarda gözden geçirilmiş ve bazen de gereğinde eklemeler yapılmıştır.²⁸ Bu ve benzeri durumlara benzerlik gösteren toplantılar, tarihi süreçte, Asya Hun, Tabgaç, Göktürk, Uygur, Bulgar, Peçenek, Kuman-Kıpçak, vb²⁹ gibi Türk devlet ve topluluklarında varlık göstermiştir.

Eski Türklerde kurultaylar toplanış biçimleri bakımından farklılık göstermekle birlikte en genel ve önemli olan toplanma biçimi devletin düzenini sağlamak için gerçekleştirilenler olmuştur. Başlangıçta Türklerde din töreni, bayram, yeme-içme toyu, eğlenme ile yarışmayı da içinde toplayan bir devlet toplantısı niteliğinde olan kurultayda halk ile devlet birleşmekte ve kaynaşmaktadır.³⁰

Seçim kurultayı da denilen han seçimi için toplanan kurultayda ise hükümdarlıklar tasdik edilir, gerektiğinde yeni bir kağan seçimi de yapılabilirdi. Bu durumda tahtın kanuni telakki edilen varisi mevcut olduğunda o kişi hiçbir sorun çıkmadan kağan yapılmış ancak hanlık makamının boş ve hanedanında çökmüş olduğu durumlarda ise daima halka hizmetleri ile bilinen, meziyet ve irade sahibi devlet reisi olabilmek için gerekli bütün şartları taşıyan üstün nitelikli kişiler, toplanan kurultayca kağan yapılmıştır.³¹ Örneğin Göktürklerde, Bumin Kağan ve Kutluk Kağan'ın seçimleri bu usule göre yapılmıştır.³² Hun ve Göktürklerde Uygurlarda olduğu gibi yönetici ve kumandanlar arasından biri de meclis tarafından han seçilebilirdi. Meclis bu yönüyle aynı zamanda bir yasama meclisi niteliğine sahiptir.³³

²⁴ Ögel, a.g.m., s. 1540.

²⁵ Arsal, a.g.e., s. 288.

²⁶ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, Hisar Yay., İstanbul 2003, s. 14.

²⁷ Aybars Pamir, “Orta Asya Türk Hukukunda Töre Kavramı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, LVIII, nr. 2., Ankara 2009, s. 366.

²⁸ Hikmet Tanyu, “Türk Töreni Üzerinde Yeni Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII, nr. 1., Ankara 1979, s. 101.

²⁹ Kafesoğlu, a.g.e., s. 250, 251.

³⁰ Mehmet Mandaloğlu, “İslamiyet'ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, nr. 2., Ağustos 2012, s. 217.

³¹ Aybars Pamir, “Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm'in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, LVIII, nr. 4., Ankara 2003, s. 174.

³² İbrahim Kafesoğlu, “Eski Türklerde Devlet Meclisi-Toy”, *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1980, s. 206.

³³ Kafesoğlu, a.g.e., s. 249-253.

Örneğin; Oğuzlarda Buğra Han kendisinden sonra han seçiminin beyler tarafından kendisine sorulduğunda, “*kengeş yapın, beylerin istediği hangisi ise onu seçin*”³⁴ ifadelerini kullanarak han seçiminin danışma meclisinde yapılmasını ve kararlaştırılan adayın tayin edilmesini istemiştir.

Eski Türk devletlerinde savaş ile ilgili işlerin görüşüldüğü “*askeri kurultay*” adı verilen kurultaylarda düzenlenmiş ve bu kurultaylarda; bütün asker ve atların savaş kabiliyeti tespit edilip, umumiyetle harbe dair işler görüşülmüştür.³⁵ Yine askeri zaferler neticesinde de eğlence amaçlı toylar düzenlenmiştir. Bu duruma Oğuz Han’ın bütün ülkeleri alarak geri yurda dönüşünde yaptığı iki toy örnek verilebilir. Oğuz Han bu münasebetle büyük toy düzenlemiştir. Birinci toy, ordusu ve çocukları ile sağ ve esen yurduna döndüğü için düzenlenmiş ve zaferden dönüş şerefine yapılmış bir şenliktir. İkinci toy ise Oğuz Han devletinin içtimai ve idari teşkilatını düzenleyerek çocukları arasında bir iş bölümü yapmıştır. Devletin idari düzeni ile ilgili temellerin atıldığı ikinci toplantı daha çok sosyal bir anlama sahiptir³⁶

Görüldüğü üzere, tarihi süreçte, meydana getirilen Türk Devletleri, devleti yönetme konusunda büyük hassasiyet göstermişlerdir. Bu bağlamda “*devlet meclisi, millet meclisi*” gibi anlamları ifade eden “*toy, kengeş, kurultay*” isimleri ile telaffuz edilen toplantılar düzenlenmiş ve bu toplantılar zamanla devlet bünyesinde kurumsallaşmıştır. Türk siyasi topluluklarının eski devirlerinden itibaren süregelen toplantılar, bir devlet geleneği haline gelmiştir. Büyük ve kapsamlı bir şekilde düzenlenen bu toplantılarda her türlü hitap konusuna büyük önem verilmiştir. Bu bağlamda siyasi, dini, sosyal, askeri, ekonomik, kültürel meselelerin görüşülüp karara bağlanması, büyük önem kazandığı gibi toplantıların hitap ettiği halk, asker ve devlet yöneticilerinin aktif olarak toplantılarda yer alması, Türk devlet anlayışında önemli yer tutmuştur. Aynı zamanda Türk milletinin yardımlaşma ve dayanışma anlayışı pekiştirilmiş, Türk toplumlarındaki örgütlenme kavramı da bu temele dayandırılmış ve bu çerçevede bir bütünlük sağlanmıştır. Türklerin güçlü devlet anlayışının ve devlet sisteminin temelinde, halk ile devlet bütünleşmesinin gerçekleştirilmesi ve halkın veya halk temsilcilerinin devlet bünyesinde aktif bir şekilde yer alması bulunmaktadır. Bu durum Türk varlığını güçlü kılmış ve Türkler, tarihi süreçte sürekli kendilerinden söz ettiren devletler kurarak, dünya haritasında yer almışlardır.

İslamiyet öncesi Türk devletlerinin bünyesinde meydana getirdiği kurum ve kuruluşlar, bazı küçük farklılıklar bulunmakla birlikte, İslami dönem Türk devletlerinde de varlığını korumuş ve geliştirilmiştir. İslami telakkinin bünyesinde, istibdat ve keyfi yönetim anlayışının yer edinmemiş olması, devlet ve millet idaresinin hakkaniyet ve eşitlik ilkeleri üzerinde bina edilmesi; öte taraftan benzer kabullerin gelenekselleşerek İslamiyet Öncesi Türk Devlet telakkisinin merkezine yerleştirilmesi, Türk-İslam sentezinin uyumlu ve dengeli yönlerinin dile getirilmesindeki önemli referanslar olmuştur.³⁷

³⁴ Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı- Resîdeddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlîli*, Enderun Yay., 2. b., İstanbul 1982, s. 64.

³⁵ Aarsal, a.g.e., s. 204.

³⁶ Ögel, a.g.e., s. 202.

³⁷ Özlem Çoşkun, “Türk Yönetim Sistemi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *JILSES*, II, nr. 2., Kasım 2016, s. 130.

Eski Türk Devlet yönetiminin büyük öneme sahip ve demokratik ananeleri³⁸ olan toy/kurultay anlayışı, İslamiyet'in siyasi teşkilatlanma biçimindeki divan, şura, meşveretin anlayışına dönüşmüştür.³⁹ Varlık nedenleri, görev ve yetkileri arasındaki paralellik dikkate alındığında, her iki kültür ve siyasi yapılanmanın önemli benzerlikler gösterdiği karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin siyasi yapılarında İslamiyet öncesi devlet anlayışlarının etkisi olduğu nispette, İslamiyet sonrası teşekkül eden İslam devletlerinin de etkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu devletlerin siyasi yapılarının temelinde devlet başkanlığı, vezarat ve Divandan oluşan üçlü yapı hemen hemen bütün Türk ve İslam Devletlerinde görülmektedir.⁴⁰ Bu durumu özellikle destekleyen verinin, “*divan*” modeli olduğu açıktır. Karahanlılar, Gazneliler, Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı Devleti'nde, Eski Türklerde devletlerindeki “*toy/kurultay meclislerinin*” tüm işlevlerini, “*divan*” denilen meclislerin üstlenmiştir. Bütün devlet meselelerinin görüşüldüğü divan, Büyük Selçuklu Devleti zamanında kurulan “*Divan-ı Sultan*”; Anadolu Selçuklularında “*Divan-ı Saltanat*” veya “*Divan-ı Âli*”; Osmanlı Devleti'nde ise “*Divan-ı Hümayun*” adında yüksek meclis olarak yapılanmıştır. Hükümdarın bir çeşit danışma meclisi olan divan, devlet işlerinin istişare edilip, çözüme kavuşturulduğu merkez niteliğine sahip olmuştur.⁴¹

İslam öncesi Türk devletlerinde, toy/kurultay olarak varlık gösteren kurumlar, İslami dönem Türk devletlerinde genel söylemde divan şekline bürünmüştür. Ancak ilerleyen süreçte XVII. Yüzyıldan itibaren Divan-ı Hümayun'un etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte “*meşveret*”, XVIII. yüzyılda da “*meclis-i meşveret*” şeklinde devlet işleri ile ilgili danışma meclisleri gündeme gelmiştir. Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı ile birlikte devlet bünyesinde bazı değişikliklere gitmiştir. Yapılması düşünülen düzenlemeler için “*sürekli bir meclis*” fikri benimsenmiştir. Tanzimat döneminde hız kazanan Batılılaşma düşüncesi, meşrutî yönetim tarzına yönelişi güçlendirdiği gibi geleneksel meşveret düşüncesi, bu yönetim tarzının fikri kaynağı olmuştur. Parlamenter sisteme geçişte aydınların hareket noktası, özünü Eski Türk devlet geleneğinden alan meşveret-danışma fikri olmuştur.⁴²

Eski Türk devletlerinden itibaren devam eden kurultay geleneği, devlet işlerinin yönetiminde danışma ve halk ile devlet bütünleşmesini sağladığı gibi Türk toplulukları arasındaki birlik ve beraberlik duygusunu pekiştirmiş, dayanışma ve yardımlaşmanın temellerini atarak milli bir bilinç oluşturmuştur. Bu temeller üzerine inşa edilen kurultay geleneği, XX. yüzyılda da Türk Dünyasını birleştirici bir görevi ifa etmiştir.

³⁸ Turan, a.g.e., s. 122.

³⁹ Ayhan Ceylan, “Parlamentoya Uzanan Süreçte Osmanlı Kamu Hukukunda Danışma”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., XIII, Ankara 2002, s. 1057.

⁴⁰ Aydın Yetkin, “Divan-ı Hümayun”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, V, nr. 5., Ekim 2012, 355.

⁴¹ Yetkin, a.g.m., s. 353-358.

⁴² Ceylan, a.g.m., s. 1056.

Türk devletlerinde eski dönemlerinden itibaren süregelen kurultay geleneği, günümüz Türk devletlerinin bünyelerinde de varlığını sürdürmüş ve genel manada Türk Dünyasının sorunlarını ele alan ve çözümler üreterek karara bağlayan toplantılar olarak da karşımıza çıkmıştır. Bu duruma Türk Dünyasının geneline hitap eden ve bir araya getiren “*Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayları*” örnek teşkil etmektedir.

XX. yüzyılın sonlarına doğru Sovyetler Birliği’nin çöküşünün ardından, değişen dünya dengeleri Türkiye’nin farklı coğrafyalarda yer alan Türk devlet ve toplulukları ile ilgilenmesinin önünü açmıştır. Türk Cumhuriyetlerinin 1991 yılında bağımsızlıklarını kazanıp, dünyanın siyasi ve iktisadi haritasında yer almaları Türk Dünyası ile Türkiye arasındaki ortak tarihi alt yapının oluşturduğu etnik, din, dil ve kültür gibi aidiyetlerin keşfedilmesi ve güçlendirilmesi fırsatını sağlamıştır. Sovyetlerin resmen dağılmasının ardından ortaya çıkan 5 bağımsız Türk Cumhuriyeti’ni ilk tanıyan Türkiye olmuştur.⁴³ Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, ve Türkmenistan Cumhuriyetlerinin Türkiye ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile 7 bağımsız cumhuriyet olarak dünya üzerinde yer alması, Türk dünyası için yeni umutların ve ufukların hedef alınmasına vesile olmuştur.

Sovyetlerin dağılmasının ardından Türk dış politikasına yeni bir alan açılmıştır. Bu bölgeye yönelik geliştirilecek politikaların başlangıcı ile Türkiye’de sivil toplumun gelişmeye başlaması aynı döneme tekabül etmiştir.⁴⁴ Bu bağlamda harekete geçen Türkiye, resmi ve STK vasıtasıyla, Türk devlet ve toplulukları arasında aynı zamanda dost ve kardeş ülkeler ile de işbirliği dostluk ve kardeşlik bağlarını geliştirmeye yönelik adımlar atmıştır. Bu bağlamda harekete geçen Türkiye, Türk Devletleri ile ilişkileri geliştirme yolları aramaya başlamış ve buna yönelik toplantılar gerçekleştirmiştir. İlki 30-31 Ekim 1992 tarihinde Ankara’da yapılan “*I. Türk Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi*”⁴⁵, Türk Dünyasının sorunlarını tespit etmek ve çözüm yolları önermek amaçlı bir kurultayın toplanmasının zarureti ortaya koymuştur.

Dönemin Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş, yakın çevresindeki siyasetçi, bürokrat ve akademisyenler ile bir araya gelerek⁴⁶ “*Türk Dünyası Kurultayları*”nı düzenleyecek bir sivil toplum kurumunun oluşturulması gayesi ile “Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı”nı (TÜDEV) 1993 yılında kurmuştur.⁴⁷ TÜDEV başkanlığını vefat tarihi olan 4 Nisan 1997’ye kadar Alparslan Türkeş üstlenmiştir. 1997-2013 yılları arasında Prof. Dr. Abdulhaluk Çay TÜDEV başkanlığını yürütmüştür.⁴⁸

⁴³ Bilgehan Atsız Gökdağ, “Türk Devletleri ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV)”, *Türk Dünyası Özel Sayısı*, Yeni Türkiye Yay., I, nr. 53., Ağustos-Temmuz 2013, s. 827.

⁴⁴ Filiz Sever Cicioğlu, “Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları: Türkiye’nin Balkanlar ve Türk Dünyasına Yönelik Politikası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* I, nr. 1., 2012, s. 84.

⁴⁵ Gökdağ, a.g.m., s. 827.

⁴⁶ Gökdağ, a.g.m., s. 827.

⁴⁷ Cicioğlu, a.g.m., s. 84.

⁴⁸ Gökdağ, a.g.m., s. 830.

TÜDEV'in amaçları arasında; Türk Dünyası ile aralarındaki dostluk, kardeşlik ve işbirliği bağıni geliştirmek; Türk devlet ve toplulukları arasındaki iletişim, bilgi, tanıma-tanıtma gibi faaliyetleri arttırmak; karşılıklı alışverişi zenginleştirmek, sınai ve teknolojik kalkınma, ekonomik ilerleme ve ferah yolunda işbirliği sağlama vb. gibi hedefler yer almaktadır.⁴⁹ İki 21-23 Mart 1993 tarihinde yapılan Antalya'da yapılan I. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın düzenlenmesinde temel ilkeleri belirleyerek, bir proje halinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'e sunan Alparslan Türkeş, kurultaylar için devlet yönetiminin de desteğini almıştır. Böylelikle TÜDEV'in yönetimi tarafından oluşturulan düzenleme kurulu vasıtasıyla 1993-2007 yılları arasında 11 kurultay yapılmış⁵⁰ ve Türk Dünyasına hitap edilmiştir.

Tarihi seyir içerisinde önemli bir yere sahip olan Antalya, 1993 ve 2006 yıllarında toplanan I. ve X. Türk Dünyası Kurultaylarına ev sahipliği yapmıştır. Şehrin ulaşım kolaylığı, iklim koşulları, doğa ve tarihi zenginlikleri, yeni ve nitelikli konaklama tesisleri, kongre ve toplantı organizasyonunda⁵¹ sunduğu hizmetlerin yüksek seviyede olması kurultayların burada toplanmasının önemli sebepleri arasında yer almaktadır.

2. ANTALYA'DA TOPLANAN I. TÜRK DÜNYASI KURULTAYI

21-23 Mart tarihleri arasında Antalya şehrinde organize edilen Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın amaçları belirlenmiş bildiri kitabında yer almıştır. Bu doğrultuda kurultayın amaçları⁵²:

-Türk milletinin bugün dünya üzerinde, tam bağımsız Türk Devletleri, yarı bağımsız Cumhuriyetleri ve bölgeleri, küçük Türk toplulukları ve grupları biçiminde yaşayan üyelerinin temsilciliklerini bir araya toplayarak tanıştırmak, aralarındaki dostluk, kardeşlik ve işbirliği bağıni geliştirmek;

-Türk devlet ve toplulukları arasındaki ortak noktaları ele alıp geliştirmek, ortak problemlere birlikte çözüm aramak. Bu durumu dost ve kardeş ülkeler ile uluslararası ilişkilerde de hayata geçirmek;

-Türk devlet ve toplulukları arasındaki iletişim, bilgi, tanıma ve tanııtma faaliyetlerini arttırmak, dünya ile bu yolda ilişkilerin zenginleşmesine yardımcı olmak;

⁴⁹ Gökdağ, a.g.m., s. 828.

⁵⁰ Bu Kurultayların düzenlenme tarihleri şu şekildedir; I. Kurultay 21-23 Mart 1993(Antalya), II. Kurultay 20-23 Ekim 1994 (İzmir), III. Kurultay 30 Eylül- 2 Ekim 1995 (İzmir), IV. Kurultay 24-26 Mart 1996 (Ankara), V. Kurultay 11-13 Nisan 1997 (İstanbul), VI. Kurultay 20-23 Mart 1998 (Bursa), VII. Kurultay 2-4 Temmuz 1999 (Denizli), VIII. Kurultay 24-26 Mart 2000 (Samsun), IX. Kurultay 21-23 Aralık 2001 (İstanbul), X. Kurultay 18-20 Eylül 2006 (Antalya), XI. Kurultay 17-19 Kasım 2007 (Azerbaycan-Bakü). Gökdağ, a.g.m., s. 828

⁵¹ Kahraman Arslan, *Türkiye'de Kongre Turizmini Geliştirme İmkânları*, İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul 2008, s. 57.

⁵² "Kurultayın Amaçları", *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 3-4.

- Türk dilinin ve kültürünün Türk Dünyası arasındaki karşılıklı alışverişini zenginleştirmek, böylelikle yeni oluşum ve gelişimleri ortaya çıkararak, Türk kültürünün zenginliklerini evrensel kültüre kazandırmak;

-Türk devlet ve toplulukları arasındaki sınai ve teknolojik kalkınma, ekonomik ilerleme, refah yolunda işbirliği ve karşılıklı işbirliğini arttırıcı tedbirler almak. Bu durumun uluslararası arenada da gelişmesi için ortak çizgide yürümek ve ortak tedbirler alarak, düşünce ve çözümler üretmek;

-Türk Dünyasının kendi aralarında çıkabilecek problemleri barış ve görüşme yoluyla çözmek, Türklerin birbirlerine yardım ve desteklerini sağlayacak şuurunu geliştirmek, yardım ve destek mekanizmaları oluşturmak;

- Türk dünyasında hukukun, insan haklarının, çok partili demokrasinin yerleşmesi gelişmesi ve hâkim olması konusunda işbirliğine gitmek;

-Türk Dünyasının kendi aralarında, komşu ülkeler ve diğer ülkeler arasındaki ilişkilerde; egemenliklere karşı saygı, iç işlerine karışmama, anlaşma ve görüşmelerin müteakabiliyet esasına göre yapılması, anlaşma ve ilişkilerin eşitlik ve eşit taraf olma ilkelerine doğrultusunda hayata geçirilmesi gerekliliğini hâkim kılmak;

-Bütün Dünya devletleri ile Türk devlet ve toplulukları arasında dostluğa ve iyi niyete dayalı daha sıkı ve güvenli iş ilişkileri kurmak ve geliştirmek. Hem Türk Devlet ve toplulukları arasında hem de diğer devlet ve toplulukları arasında yeni dünya düzeninin; insan haklarının ve hukukun üstünlüğüne, çok partili demokrasiye, bütün insanlara barış ve refah sağlamak ülküsüne dayandığını vurgulamak;

Bu amaçlar doğrultusunda hayata geçirilen I. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nda; öncelik olarak Türk dünyasının birbirleri ile olan bağlarını kuvvetlendirilmesi amaçlanmış ve kurultayda yer alan amaçların hayata geçirilmesi konusundaki hassasiyet dile getirmiştir. Yine kurultayın her yıl tekrarlanması ve bunun için sorumlu bir kurulun oluşturulmasına vurgu yapılmıştır.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, Türk Dünyasında bayram olarak kutlanan Nevruz gününe⁵³ denk getirilmiş ve Türk Dünyasının geleneklerine vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda Göktürk Demir Dövme Efsanesi'ne⁵⁴ binaen kurultay, örs üzerinde demir dövme töreni ile başlatılmıştır. XX. yüzyılın değişen dünya dengeleri bünyesinde SSCB'nin dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkması dönemin önemli tarihi süreçlerinden birini ortaya koymuştur. Bu tarihi olay, Türklerin Ergenekon'dan yeniden çıkışları olarak düşünülebilir. Bu bağlamda kurultayda sırasıyla; Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İnönü, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş, Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alparslan Türkeş, Azerbaycan Cumhuriyeti Başbakanı Ali Mövsimov,

⁵³ Gökdağ, a.g.m., s. 830.

⁵⁴ Ögel, a.g.e., s. 21-25.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Başbakanı Derviş Eroğlu⁵⁵ örs üzerinde demir döverek, Türk'ün cihan hâkimiyeti⁵⁶ mefkuresi sembolize edilmişlerdir.

Kurultayda, Türk devlet ve topluluklarının devlet yöneticileri açılış konuşmalarında⁵⁷ Türk Dünyasına ve sorunlarına yönelik konuşmalar yaparak birlik, beraberlik vurgusuna değinmişlerdir. Bu bağlamda Turgut Özal konuşmasında yeni dünya düzenine vurgu yaparak, “...Al atlar üstünde bir şafak vakti, sefere çıkacağız doğundan!..” şiirini okuyarak, “... bugün Kırgız'ı, Kazak'ı, Özbek'i, Türkmen'i, Tatar'ı, Azeri'si, Gagavuz'u, Yakut'u ve daha nicesiyle birlikte topyekun ayağa kalkmış olan Türk alemi doğudan battıya, batıdan doğuya, neredeyse her gün sefere çıkmaktadır...” ifadelerine yer verirken, Süleyman Demirel toplantının büyük anlam taşıdığına vurgu yaparak; “...200 sene gecikmiş bir toplantıdır...” ifadelerine yermiş ve Türk Dünyasının bir araya gelmesindeki gecikmişliğe değinmiştir.

Erdal İnönü, geçmişteki Türk egemenliğine vurgu yaparak; Türk kültürünün bugün dünyaya yeni ışıklar tutacağını vurgulamıştır. Yine Alparslan Türkeş, devletlerarası hukuka vurgu yaparak, kurultayın tarihi bir olay olduğunu vurgulamış ve “... bugün dünya üzende yaşayan 200 milyondan fazla nüfusa sahip Türk toplulukları olarak bizlerde aramızda gerek kültür, gerekse ekonomik ve ticaret alanlarını kapsayan sıkı bir işbirliği kurabiliriz...” ifadeleri ile hem kurultayın amaçlarına değinmiş, hem de Türk Dünyasına birlik çağrısı yapmıştır. Rauf Denктаş, bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerine hitap ederek; “... Hürriyet hasreti, kardeş hasreti artık giderilmiştir. Bir aradayız beraberiz ve kurultayla atılmış olan tohumlar muhakkak yeşerecek ve büyük Türk çınarının dallarına yeni dallar, yeni güçler ekleyecektir...” ifadelerine yer vermiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti adına konuşma yapan Azerbaycan Başbakanı Ali Mövsimov, öncelikle Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ebulfaz Elçibey'in “ortak dil ve medeniyet” vurgusunu ele alan konuşma metnini takdim etmiştir. Ardından konuşmalarına devam eden Ali Mösimov, “İsmail Gaspıralı'nın “Dilde, fikirde ve işte birlik” düsturu dayanağımız olmalıdır.” Vurgusuna değinerek amaca giden yolda izlenilmesi gereken yol haritasını çizmiştir. Yine Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Macaristan devlet temsilcileri konuşmalarını yaparak, kurultayın önemine ve Türk Dünyasının birlik ve beraberliğine değinmişlerdir.

Türk Dünyasını bir araya toplayan ve gerçek manada tarihi bir sürece imza atılan kurultayda; ikinci oturum, Kırgızistanlı Manascı Manas Destanı'ndan sunduğu kesitlerden “... Kurultay meydanı kutlu olsun. Türk atalarına aydınlık yol olsun...” ifadelerinde yer alan iyi dilekler ile başlatılmıştır. Ardından Ural-Başkurt, Tataristan Cumhuriyeti, Sakayeli Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş Cumhuriyeti, Karaçay-Balkar Cumhuriyeti ve Karakalpak Muhtar Cumhuriyeti temsilcileri ikinci oturumda konuşmalarını yapmışlardır.

⁵⁵ “Göktürk Demir Dövme Efsanesi”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 15-21.

⁵⁶ Osman Turan, “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., II, Ankara 2002, s. 1493.

⁵⁷ “Açılış Konuşmaları”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 27-60.

Aynı zamanda Türk topluluklarından; Ahıska Türkleri, Altay Türkleri, Batı Trakya Türkleri, Gagavuz Türkleri, Irak Türkleri, İran Türkleri, Kırım Türkleri, Kosova Türkleri, Kumuk Türkleri, Doğu Türkistan Türkleri Makedonya Türkleri, Nogay Türkleri, Romanya Türkleri, Şor Türkleri, Avrupa ve Amerika’da yaşayan Türkler adına konuşmalar yapılmıştır.⁵⁸ Bu bağlamda Türk Dünyası için büyük öneme sahip olunan kurultayda bütün Türk Dünyasına hitap edilmiş ve bütün Türk Dünyasına birlik-beraberlik çağrısı yapılırken; Orta Asya bozkırlarında gelen kardeşlik bağlarına vurgu yapılmıştır.

Hızla devam eden kurultayda, ikinci gün, belirlenen konularda beş İhtisas Komisyonu toplanmıştır. Bu komisyonlar; “*Dil-Alfabe Komisyonu*”, “*Kültür Komisyonu*”, “*Eğitim-Bilim Komisyonu*”, “*Ekonomi-Teknoloji Komisyonu*”, “*Siyaset-Hukuk Komisyonu*” şeklinde yer almıştır. Bu bağlamda toplanmış olunan komisyonlarca, her alanın sorunları görüşülmüş ve ilgili kuruluşlara ışık tutacak önemli kararlara varılarak, hazırlanan komisyon raporlarında belirtilen tavsiye kararları kabul edilmiştir.

Oluşturulan komisyonlarca ilgili konuların sınırlaması yapılmış, ilgili alanın kavramlarına açıklık getirilmiş, neler yapılacağı tespit edilerek, komisyon raporları hazırlanmıştır. Bu bağlamda Dil-Alfabe Komisyonu’nda; XX. yüzyıl da dâhil olmak üzere bütün yönleriyle ele alınıp değerlendirilmiş ve yazı dilinin önemli bir ifade aracı olan alfabe konusunda özellikle Türk devletlerinin birliğe gitmeleri tavsiye edilmiştir.⁵⁹ Türk Cumhuriyet ve Topluluklarının ortak yazı dilinde ve ortak alfabede birleşmeleri gerektiği görüşü benimsenmiştir. Ancak ortak yazı dilinde birleşebilmek için karşılıklı alaka ve münasebetlerin gelişmesi; radyo, televizyon, gazete gibi iletişim vasıtalarının karşılıklı olarak yayın yapması gerektiği ifade edilmiştir. Ortak yazı dilini zaman içinde gelişen bu karşılıklı alakalar belirlerken, bir yandan da bunu hızlandıracak ve doğru bir yola götürecekt bazı tedbirlerin alınabileceği görüşü kabul edilmiş ve bu görüşü yerine getiren bazı tedbirler alınarak Komisyon raporunda sunulmuştur.⁶⁰

Kültür Komisyonu’nda⁶¹; öncelikle Türk’ün tanımı yapılmıştır. Bu bağlamda “*Türk; ana yurdu Türkistan’da dört bin yıl önce tarih sahnesine çıkan, üç kıta üzerinde, özellikle dünyanın en büyük sahnesi Avrasya’nın her çağında ve her köşesinde mühim roller oynamak suretiyle medeniyetin yaratıcısı olan; bugünde, dünya üzerinde barış ve refahın hâkim olması için yeni bir kültür hamlesine girişen, hepimizin mensup olduğu bir milletin adı olarak ve Türk kültürünü de Türk milletinin tarih sahnesine çıkışından günümüze kadar yarattığı ve nesilden nesile aktardığı bilgisi, hayata tecrübeleri ve davranışları*” olarak tanımlanmıştır.

⁵⁸ “Birinci Gün İkinci Oturum Konuşmaları”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 63-110.

⁵⁹ İsa Özkan, “Türk Dünyasında İletişim ve Yazı Dili”, *Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*, 2016, s. 280.

⁶⁰ “Dil-Alfabe Komisyonu Raporu”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 159-160.

⁶¹ “Kültür Komisyonu Raporu”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 161-163.

Böylelikle; tanım içerisinde Türk milletinin; duygu, düşünce ve davranış kalıplarına; bilgi sanat ve beceri birikimlerine; tarih şuuruna, sosyal yapısına ve bu yapıyı oluşturan dil, inanç, ahlak, hukuk, sanat, ekonomi, teknoloji gibi sistemler bütünlüğüne ve töresine vurgu yapılmıştır.

Yapılan görüşmeler sonunda, yedi bağımsız Türk Cumhuriyetinde ve çeşitli statüler altında öteki ülkelerde yaşayan Türk halkları ve topluluklarında temsil edilen Türk kültürünün araştırılmasının, incelenmesinin, geliştirilmesinin ve tanıtılmasının, bu konularda devlet ve topluluklar arasında işbirliği kurulmasının, bilim ve teknolojiyi de ihtiva eden milletlerarası kültür yarışında başarılı olunabilmesi için Türk Dünyası kültür stratejilerinin belirlenmesi ve bu doğrultuda bir yol haritasının çizilmesi kararlaştırılmıştır.

Eğitim-Bilim Komisyonu'nda⁶²; Türk devlet ve topluluklarının müştereken ayrı ayrı neler yapabilecekleri konusu tartışılmış ve bu konudaki daha önce resmi makamlar arasında alınan kararlara değinilerek, yeni hususlar belirlenmiştir. Bu doğrultuda; mahalli ve müşterek kültürün araştırılmasına, üniversiteler ile ilgili öğrenci alımına, ortak tarih ve coğrafyanın yazılmasına, ortak tarih ve coğrafya haritalarına çizilmesine, eğitim programlarına, okul kitaplarının içeriğine, Türk diline, öğretmen ve öğrenci mübadelesi vs. gibi konulara değinilerek alınan kararlar, ilgili komisyon raporunda sunulmuştur.

Ekonomi ve Teknoloji Komisyonu'nda⁶³; işbirliğini geliştirmeye yönelik olarak; Türk Cumhuriyetleri Yüksek Konseyinin toplanarak, Türk Cumhuriyetleri ve Topluluklarının sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi sorunlarını değerlendirmesi; çalışma gruplarının oluşturulması, ekonomik ve teknolojik araştırma merkezlerinin kurulması, işçi sendikaları, işveren sendikaları ve iş adamları arasında birliğin sağlanması, Türk gıda birliğinin sağlanması, ekonomik faaliyetleri destekleyen ortak bir bankanın oluşturulması, teknoloji transfer merkezlerinin oluşturulması, enerji konseyleri ve beyin göçü konuları üzerine çalışmalar yapılarak ilgili komisyon raporunda sunulmuştur.

Siyaset-Hukuk Komisyonu'nda⁶⁴; mevcut dünya dengelerini göz önüne alarak, Türk Toplumlarının durumu üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda alınacak kararların; Uluslararası Kurallarına, AGİK Kararlarına, Helsinki Nihai Senedi Prensiplerine, Paris Şartına, BM Misakına bağlılığın ve uymasına önem verilmiştir. İleriki süreçte gelişim gösterecek olan kültürel ve siyasi dayanışmanın bu temeller üzerine inşa edilmesine ve millî, demokratik, laik, insan haklarına saygılı bir hukuk devletinin esas olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu esaslar üzerine alınan kararlar, komisyon raporunda yer almıştır.

⁶² “Eğitim-Bilim Komisyonu Raporu”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 165-167.

⁶³ “Ekonomik ve Teknoloji Komisyonu”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 169-172.

⁶⁴ “Siyaset-Hukuk Komisyonu Raporu”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 173-177.

Yapılan çalışmalar sonucu alınan kararlar, kabul edilmiş ve Türk Devlet e Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Genel Kurulu Sonuç Bildirgesinde⁶⁵ alınan kararlara vurgu yapılmıştır. Alınan kararlarda; Türk Devlet ve Topluluklarının kendi aralarındaki münasebetlerde, komşuları ve diğer devletler ile olan münasebetlerinde uluslararası hukuk kurallarını benimsemiş ve yeni dünya düzeninin görüşlerini kabul ettiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda; Türk Dünyasında, milletlerarası hukuka saygılı, insan haklarına dayanan, milli, demokratik, laik, hukuk devleti ilkesinin yerleştirilmesi için çalışmaların yapılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Türk Cumhuriyetleri, devlet yöneticilerinin katılımı ile “*Türk Cumhuriyetleri Yüksek Konseyi*”nin oluşturulması Türk dünyasının sosyal, kültürel ve ekonomik meselelerinin ele alınarak çözümü için gayret gösterilmesi görüşü kabul edilmiştir. Aynı zamanda “*Türk Devletleri Arası Parlamenter Çalışma Grubu*”nun kurularak işbirliği yapması fikri tavsiye karar olarak kabul görmüştür.

Türk Dünyası arasındaki eğitim, bilim, kültür, ekonomi ve teknoloji münasebetlerinin arttırılması, ilgili komisyonlarda belirtilen kuruluşlar tarafından desteklenmesi kabul edilmiş olup; eğitimde ve kültürde birliğe varılması, ortaklıkların geliştirilmesi ve arttırılması konusunda da fikir birliğine varılmıştır. Yine Türk kültürünün tespiti, korunması ve geliştirilmesine yönelik alınan kararlar kabul edilmiştir. Dil-Alfabe Komisyonunca alınan kararlar doğrultusunda, raporda belirtilen 34 harfli alfabe Türk Dünyasının çerçeve alfabesi olarak kabul görmüştür. Aynı zamanda Kurultay Sonuç Bildirgesinde alınan kararların hayata geçirilmesinde ki öneme değinilerek, kurultayın her yıl toplanabilmesi için daimi bir kuruluşun oluşturulması kararı kabul edilmiştir.

3. ANTALYA’DA TOPLANAN X. TÜRK DÜNYASI KURULTAYI

Kurultaylar, 2001 yılına kadar hükümetin finansal desteği ile devam etmiş olup verilen beş yıllık aradan sonra 2006 yılında düzenlemelere devam edilmiştir. TÜDEV yönetiminin Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile temasa geçerek kurultayların devam ettirmek istediklerini bildirmesi üzerine kurultaylar tekrardan düzenlenmeye başlanmıştır. TÜDEV, Türk İş Birliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) ile işbirliği yaparak⁶⁶ X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı’nı 18-20 Eylül 2006 tarihleri arasında Antalya’da gerçekleştirmiştir. Ev sahipliğini Başbakan Erdoğan’ın yaptığı kurultaya çok sayıda bürokrat, ülkelerin devlet ve hükümet başkanları, çeşitli kuruluşların başkanları ve STK temsilcileri katılmıştır.⁶⁷

Kurultayda Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Tacikistan, Moğolistan ve KKTC ile Rusya Federasyonu’ndan Tataristan, Çuvaşistan, Saha-Hakas ve Altay Cumhuriyetleri ile Kafkas Halkları, Kırım Özerk Bölgesi ve Gagavuz Bölgesi, İran, Irak, Afganistan, Gürcistan, Batı Trakya, Kosova, Romanya, Makedonya,

⁶⁵ “Sonuç Bildirisi”, *Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri*, Ankara 1993, s. 183-184.

⁶⁶ Cicioğlu, a.g.m., s. 84.

⁶⁷ Ahmet Hüsrev Çiçek, “Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Dış Politikasına Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s. 65.

Bulgaristan, Bosna Hersek ve Arnavutluk, Almanya, Fransa, ABD, Avustralya, Belçika ve İsviçre'de yaşayan Türk diasporası temsil edilmiştir.⁶⁸

X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, TÜDEV Yönetim Kurulu Başkanı Abdulhaluk Çay ve TİKA'dan sorumlu Devlet Bakanı Prof. Dr. Başir Atalay'ın açılış konuşmaları⁶⁹ ile başlatılmıştır. Konuşmalarına, Antalya'da toplanan I. Türk Dünyası Kurultayı'nın belirlediği amaçları hatırlatarak başlayan Abdulhaluk Çay; "... Bundan sonra gerçekçi olarak bu coğrafyada, bir Kazak Türk'ü ile Türkiye Türk'ü ne yapabilir, bir Balkan Türk'ü ne yapabilir, bir Kırgız Türk'ü ile Türkiye Türk'ü ne yapabilir, bir Balkan Türk'ü ile Türkiye Türk'ü ne yapabilir bunun kavgasını yapmamamız lazım, bunun mücadelesini yapmamız lazım..." ifadelerine yer vererek atılacak adımların, aynı amaç doğrultusunda, kararlı bir şekilde atılmasının tavsiyesini vermiştir. Yine TİKA tarafından ortaya konan kültürel, sosyal, ekonomik projelerin Türk Dünyası için gerçekleştirilen mütevazı adımlar olduğunu belirterek konuşmalarına başlayan Başir Atalay; "... Kurultay ile Türk Devlet ve Topluluklarının; modern anlamda ekonomik gelişmelerini ve refahını sağlamaya, uluslararası platformlarda dayanışmalarını güçlendirmeye, kültürel bağlarını derinleştirmeye, halen yürütülen müşterek proje ve çalışmalarını daha etkin hale getirmeye, kısa ve orta vadede uygulanabilir, yeni iş birliği alanlarının ortaya çıkarılmasına yol gösterecek çalışmalar yapılması hedeflenmektedir..." ifadeleri ile X. Türk Dünyası Kurultayı'nın amaçları ortaya konulmuştur.

Birinci kurultaydan itibaren devam eden, Ergenekon'dan çıkışı temsil eden demir dövme töreni ile kurultaya devam edilmiştir. Bunun üzerine Türk devlet yöneticilerinden sırasıyla; Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Kazakistan Devlet Sekreteri Oralbay Abdikerimov ve Kırgızistan Başbakan Yardımcısı Daniyar Usenov örs üzerinde demir döverek geleneği yerine getirmişlerdir.⁷⁰

Kurultayın ilerleyen sürecinde devlet yöneticilerinin konuşmaları devam etmiş ve konuşmalarda daha önceki kurultaylar değerlendirildiği gibi Türk Dünyasına yönelik yeni hedeflere vurgu yapılmıştır. Yeni dünya düzeninin, Türk Dünyası üzerindeki oyunlarına vurgu yaparak tarihi fırsatları değerlendiren ve Türk bölgeleri üzerinde barış ve istikrarın korunmasına vurgu yapan, Recep Tayyip Erdoğan, Türk Dünyası için önerilerde bulunmuştur. Bu doğrultuda; "... Ekonomik ve ticari alanda, başta enerji olmak üzere karşılıklı yatırımların artırılması ve kendi aramızda bir tahkim kurumunun hayata geçirilmesini de kapsayan bir yol haritası çıkarmalıyız. Kültürel alanda, dil birlikteliğine yönelik çalışmalarını hızlandırmalıyız. Ortak tarihimizi yeniden yazmalı, bunu okullarımızda ders kitabı olarak okutmalıyız. Siyasi konularda ise Türkçe konuşan devletler topluluğu oluşturarak uluslararası platformlarda dayanışmamızı güçlendirmeliyiz. Kıbrıs ve Karabağ gibi konularda ortak

⁶⁸ X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, I, Ankara 2007, s. 13.

⁶⁹ "Açılış konuşmaları", X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, I, Ankara 2007, s. 7-14.

⁷⁰ "Ergenekon'dan Çıkış Töreni", X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, I, Ankara 2007, s. 16-20.

hareket etmeliyiz. Türk Dünyasındaki yerel yönetimler ve sivil toplum örgütlerinin işbirliğini de güçlendirmeliyiz..."⁷¹ ifadelerine yer vererek ilgili kurum ve kuruluşlara tavsiyelerini bildirmiştir. İlerleyen oturumlarda Türk devlet ve topluluklarının, yöneticileri ve temsilcileri de konuşmalarını yaparak Türk Dünyasına hitap etmişlerdir.

X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'na üniversiteler, sivil toplum kuruluşları, ticaret ve sanayi odaları ile medya temsilcilerinin yanı sıra ilk defa bu kurultayda olmak üzere; belirtilen komisyonlarla ilgili devlet birimlerinin temsilcileri de yer almıştır.⁷² Bu doğrultuda, Uluslararası İlişkiler, Medya ve İletişim Komisyonu; İktisadi, Ticari, Mali İşler ve Turizm Komisyonu; Eğitim-Öğretim, Bilim ve Teknoloji Komisyonu; Kültür Komisyonu; Toplum Yönetimi ve Hukuk Komisyonu ve Gençlik Komisyonu⁷³ başlıkları altında 6 komisyon toplanmıştır. Bu komisyonlar kendi alanları ile ilgili konuları görüşerek, mevcut durumu ele almış ve somut öneriler için raporlar hazırlamışlardır. Komisyonların devletlerin ilgili birim temsilcilerinin eşliğinde gerçekleştirilmiş olması gerek komisyon çalışmalarına, gerekse komisyon raporlarına önemli etkiler sağlamıştır.

Yapılan çalışmalar sonucu komisyonlar toplanmış ve uzun soluklu görüşme ve tartışmalar sonucunda görüş ve önerilerini sonuç raporlarına aktarmışlardır. Bu doğrultuda, Uluslararası İlişkilere ve İletişim Komisyonu'nda⁷⁴; Ortadoğu ve Avrasya'da hüküm süren ihtilatlar ve savaşların yol açtığı istikrarsızlığın üstesinden gelinmesi için Türk Dünyasının gücünü birleştirmesinin tarihi bir önem arz ettiği belirtilmiştir. Bu çerçevede komisyon tarafından ülkelerdeki mevcut potansiyel ve enerjinin Avrasya'daki stratejik dengelerin oturması, böylece dünya barışı ve refahına katkı da bulunulması yolunda kullanılmasının taşıdığı öneme vurgu yapılmıştır. Komisyon çalışmaları sırasında, Türk devlet ve topluluklarının sorunlarına ilgi ve hassasiyet çerçevesinde yaklaşılmış ve Türk Dünyasının somut örneklerini yansıtan "*Kıbrıs, Karabağ, Kerkük, Doğu Türkistan, Ahıska Türkleri, Afganistan, Balkanlar, Avrupa Türkleri*", ile ilgili sorunlar görüşülerek ilgili makamlarca kararlar alınmıştır.

Enerji konusunda; giderek büyüyen dünya enerji açığının, başta doğalgaz olmak üzere, Türk Dünyasında mevcut enerji kaynaklarına olan ihtiyacı ön plana çıkardığı dikkate alınarak, ülkeler arasındaki enerji iletim zincirinin tamamlanması önündeki anlaşmazlıkların giderilmesi üzerine durulmuştur. İletişim konusunda ise; Türk Dünyasında ortak bilincin pekiştirilmesi için iletişim alt eşgüdüm içerisinde geliştirilmesi konusuna değinilmiştir. Bunun için haber ajanslarının, basın-yayın kuruluşlarının, gazete, radyo ve televizyonların, mesleki eğitim kurumlarının ve iletişim mevzuatının uyumlandırılmasının hayati önem taşıdığı konusuna değinilmiştir.

⁷¹ "Birinci Oturum", X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, I, Ankara 2007, s. 38.

⁷² Cicioğlu, a.g.m., s. 84.

⁷³ X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, I, Ankara 2007, s. 14.

⁷⁴ "Uluslararası İlişkiler ve İletişim Komisyonu Sonuç Raporu", X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, III, Ankara 2007, s. 540-545.

İktisadi, Mali, Ticari İşler ve Turizm Komisyonu'nda⁷⁵; Sovyetler Birliği'nin ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin, ekonomik olarak gerilemeye başladığının ve 1996'dan sonra ise bu durumdaki iyileşmelere, istikrarlı büyümeye değinilmiştir. Geçen süreç içerisinde Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki dış ticaret hacminin artmasına rağmen istenilen seviyeye ulaşamadığının kararına varılan kurultayda; Türk Cumhuriyetlerinin kendi aralarındaki ve Türkiye ile yaşadığı ekonomik ve ticari ilişkilerde ortaya çıkan problemler ışığında, ilgili kurumlarca temasa geçilip karara varıl ve çözüm önerileri ortaya konulmuştur.

Toplum Yönetimi ve Hukuk Komisyonu'nda⁷⁶; Avrasya coğrafyasının ve bu coğrafyada yaşayan toplumların tarihi geçmişlerinin, Türk Devlet ve topluluklarına, Asya-Avrupa kıtaları arasındaki ticaretteki tarihi misyonuna uygun bir yapılanma sorumluluğu yüklediğinin önemine değinilmiştir. Bu bağlamda söz konusu kardeş ülkelerin ve toplulukların, daha yoğun bir toplumsal ilişki içerisine girmelerinin gerektiği; ekonomik ve ticari ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesini ve gelişmesini sağlayacak olan hukuk alanında sıkı bir iş birliğine ihtiyaç duyulduğu üzerine bilgi aktarımında bulunulmuş ve alınan kararlar sonuç bildirgesinde yer almıştır.

Kültür Komisyonu'nda⁷⁷; Türk Dünyasında meydana gelen ilişkilerin kültür alanları bünyesinde şekillendiğini ve bu zeminde ilerlediğini vurgulayan komisyon, 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin bölge ülkelere olan ilginin artış göstermesine vurgu yapmıştır. Yine Türkiye'nin Türk Dünyası'na olan ilgisinin süreklilik kazanması dile getirildiği gibi tarihsel ve bölgesel sebeplerden kaynaklanan farklılıkların abartılmadan derin ve zengin kültürel mutabakatlar üzerinden hareket edilmesi halinde, ortak kültüre temas eden kararlar alınmış ve komisyon raporunda verilmiştir. Alınan kararların yerine getirilmesi ilgili makamlara bırakılmış olmak ile birlikte Kültür Bakanlıklarına büyük sorumluluklar verilmiştir.

Eğitim-Öğretim, Bilim ve Teknoloji Komisyonu'nda⁷⁸; daha önce düzenlenmiş olunan dokuz Türk Dünyası kurultayının Eğitim komisyonlarında almış oldukları kararlar ve bu kararların uygulama imkânları üzerine durulmuştur. Bu doğrultuda alınan kararlar Türk Dünyasında Eğitim-Öğretim, Bilim ve Teknolojinin ortak bir zeminde ele alınması ve bunu somut bir şekilde hayata geçirilmesi üzerine kararlar alınmış ve sonuç bildirilerinde verilmiştir.

⁷⁵ "İktisadi, Mali, Ticari İşler ve Turizm Komisyonu Sonuç Bildirgesi", *X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri*, III, Ankara 2007, s. 546-548.

⁷⁶ "Toplum Yönetimi ve Hukuk Komisyonu Sonuç Bildirgesi", *X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri*, III, Ankara 2007, s. 549-551.

⁷⁷ "Kültür Komisyonu Raporu", *X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri*, III, Ankara 2007, s. 552-556.

⁷⁸ "Eğitim-Öğretim, Bilim ve Teknoloji Komisyonu Raporu", *X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri*, III, Ankara 2007, s. 557-559.

Gençlik Komisyonu'nda⁷⁹; değişen dünya dengelerinin ve gelişmelerin, en fazla gençleri etkilediğinin üzerine durularak, Türk Dünyası gibi 10 milyon kilometre kareden büyük bir alana yayılmış ve ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, %55-60'ı 30 yaşın altında olan yaklaşık 200 milyon nüfus, bu tehlikelere karşı ortak tedbirler almalıdır. Bu görüş doğrultusunda harekete geçen Gençlik komisyonunda ele alınan konular, ilgili makamlarca görüşmeye alınmış ve kararlar komisyon raporunda yer almıştır. Gençlik konusunun üzerine büyük bir titizlikle duran komisyonda; Türk kültürü için bir tehdit olan küreselleşmeye karşı direnmenin ancak bir “*Türk Rönesans'ı*” meydana getirmekle mümkün olabileceği gerçeği ile hareket edilmiştir. Bu durumun gerçekleşebilmesi içinde bilim, sanat, edebiyat, spor ve daha birçok alanda sıkı bir işbirliği yapılması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Düzenlenen komisyonlarca alınan kararlar X. Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı'nın sonuç bildirgesinde⁸⁰ değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Türk Devlet ve Topuluklarının; uluslararası alanda dayanışmalarını ve birlikteliklerini güçlendirmelerine, modern anlamda ekonomik gelişmelerini ve refahlarını sağlamalarına, kültürel bağlarını geliştirmelerine, yürütülen müşterek çalışma ve projeleri etkin hale getirmelerine, kısa ve orta vadede uygulanabilir, yeni işbirliği anlarının ortaya çıkarılmasına yol göstermesi amacı ile komisyonlarca alınan kararlar tavsiye karar olarak kabul edilmiştir. Raporlarda ayrıntılı bir şekilde açıklanan, somut önerilerin hangi devlet, hangi kurum veya kuruluş tarafından hayata geçirileceği belirlenmiştir. Böylelikle sonuçlanan kurultayın XI.'si yine aynı kapsamda Kasım 2007'de Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleştirilmiştir.

1993'ten 2007 yılına kadar geçen sürede, TÜDEV'in öncülüğünde yapılan 11 kurultayda Türk Dünyasının problemleri ve çözüm yolları ele alınmış ve görüşülmüştür. Hükümetlere bir tavsiye niteliğinde alınan bu kararların bir kısmı ülkeler tarafından uygulanmıştır. TİKA, TÜRK-PA, Türk Keneşi, Türk Akademisi, Yunus Emre Enstitüsü, TRT Türk ve TRT Avaz kanalları⁸¹ gibi ortak teşkilatların kurulması, ortak kazanımlara örnek teşkil etmektedir. Görüldüğü üzere Türk Dünyasına yönelik kurumsal yapıların oluşturulması bu kurultaylarda dile getirilmiş, kurultay sonuç raporlarına yansıtılmıştır. Büyük öğrenci değişimi, Türk Dünyası üniversiteler birliğinin sağlanması⁸², Kazakistan'da Türk-Kazak ortaklığı ile kurulan Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kırgızistan'da kurulan Manas Üniversitesi, Türk Dünyası Erasmus'u olarak da değerlendirilebilecek Mevlana Değişim Programı, gibi⁸³ eğitim alanında işbirliğine dönük kurumsal yapıların ve programların oluşturulması, Türk Dünyası aydınlarının bu kurultaylarda ele aldığı ve Türk Dünyasını geneline hitap eden bu konular hayati önem taşımaktadır.

⁷⁹ “Gençlik Komisyonu Raporu”, X. Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, III, Ankara 2007, s. 560-565.

⁸⁰ “Genel Kurul Sonuç Bildirgesi”, X. Türk Devlet ve Topulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, III, Ankara 2007, s. 580-586.

⁸¹ Fatih Yalçınkaya, “Türkiye ile Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi ve Diplomatik İlişkiler, Hükümetler Üstü Kuruluşlar (1992-2010), *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, I, nr. 1., Haziran 2010, s. 12.

⁸² Cengiz Alyılmaz, “Türk Dünyası Vatandaşlığına Doğru”, *Uluslararası Türkçe-Edebiyat-Kültür- Eğitim Dergisi*, IV, nr. 1., 2015, s. 73.

⁸³ Osman Mert, “Türk Konseyi(Keneşi), Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu”, A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 53., Erzurum 2015, s. 284-289.

SONUÇ

Küreselleşmenin, olumsuzlukların bütün boyutları ile yaşandığı günümüzde, Türk devlet ve topluluklarının bu süreçten tek başlarına mücadele ederek çıkması, kültürlerini, sosyal değerlerini koruyabilmesi ve yarının teminatı olan genç nesillere aktarımı gün geçtikçe daha da zorlaşmaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılmasından ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra Türk Dünyasının birbirleri ile iletişime geçmesi kolaylaşmış ve bunu rahat bir şekilde hayata geçirebilecekleri için bir alan oluşmuştur. Bu bağlamda Türkiye, dış politika alanında yeni alternatif arayışlar ve fırsatları değerlendirme kapsamında Kafkasya ve Orta Asya’da bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetleri ile ikili ve çok taraflı ilişkiler kurmak suretiyle dış politikasını yeniden tanımlamış ve Türk Cumhuriyetleri ile ilgilenmeye başlamıştır.

Türkiye ile Türk Cumhuriyetler arasındaki ilişkilerin siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarında, geliştirilerek çok yönlü bir işbirliği ve entegrasyona gidilmesi ancak siyasal alanda hükümetler üstü kurumların gerçekleştirilmesi sayesinde olacaktır. Ancak bu şartlar altında Türk dünyası, dünya siyasetinde bir denge unsuru ve güç merkezi olma şansını yakalayabilecektir. Bu görüşler etrafında Türkiye harekete geçerek toplantı ve görüşmeler sonucunda Türk Dünyasının sorunlarını tespit etmek ve çözüm yolları önermek amaçlı bir kurultayın toplanması hedeflenmiştir. Böylelikle bu amaca hizmet için TÜDEV oluşturulmuştur. TÜDEV’in ev sahipliğinde ilki 21-23 Mart 1993 tarihleri arasında Antalya’da toplanan Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı; katılım ve ele alınan konular kapsamında diğer kurultaylara örnek teşkil etmiştir.

1993-2007 yılları arasında 11 kurultay toplanmış ve Türk Dünyasına hitap edilmiştir. Konumuz gereği bu kurultaylardan 1993 ve 2006 yıllarında meydana gelen kurultaylar Antalya şehrinde toplanmıştır. Antalya şehrinin kongre turizmindeki gelişmişliği, kurultayın burada toplanmasının önemli sebepleri arasında yer almıştır.

Antalya da toplanan I. ve X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk Kardeşlik ve İşbirliği Kurultaylarında, Türk Dünyasının sorunlarını ele alan siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik içerikli konulara değinilmiştir. Bu bağlamda toplanan Türk Dünyası Kurultaylarında; *“dil-alfabe, eğitim-bilim, siyaset-hukuk, kültür, ekonomi teknoloji, uluslararası ilişkiler, medya-iletişim ve gençlik”* konularını kapsayan komisyonlar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu komisyonlarda ele alınan konular tartışılıp karara bağlanmış ve alınan kararlar komisyon sonuç raporlarında yer almıştır. Bir tavsiye karar niteliğinde olan sonuçların tarihi süreçte ne kadar uygulamaya konulduğu tartışmalı bir konu olmakla birlikte; XX. yüzyılın sonunda bağımsızlıklarını alan Türk Cumhuriyetleri ve dünyanın değişik coğrafyalarında yer alan Türk topluluklarını bir araya getiren ve Türk Dünyasına dönük problemleri ele alarak çözüm önerileri içeren kurultaylar tarihi bir öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arsal, Sadri Maksudi, *Türk Tarihi ve Hukuk*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul 1947.

Arslan, Kahraman, *Türkiye’de Kongre Turizmini Geliştirme İmkânları*, İstanbul Ticaret Odası Yay., İstanbul 2008.

Çandarlıoğlu, Gülçin, *İslam Öncesi Türk Tarihi ve Kültürü*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay., İstanbul 2003.

Ergin, Muharrem, *Orhun Abideleri*, Hisar Yay., İstanbul 2003.

Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, 35. bs., Ötüken Yay., İstanbul 2013.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Yay., 5. b., Ankara 2010.

Özkan, İsa, “Türk Dünyasında İletişim ve Yazı Dili”, *Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*, 2016.

Togan, Zeki Velidi, *Oğuz Destanı- Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Yay., 2. b., İstanbul 1982.

Togan, Zeki Velidi, *Tarihte Usul*, 3. bs. Enderun Yay. İstanbul 1981.

Turan, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.

Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma Bildirileri ve Karar Metinleri, Ankara 1993.

X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, I, Ankara 2007.

X. Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı Konuşma, Bildiri, Tutanak ve Karar Metinleri, III, Ankara 2007.

Ansiklopediler

Ceylan, Ayhan, “Parlamentoya Uzanan Süreçte Osmanlı Kamu Hukukunda Danışma”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., XIII, Ankara 2002.

Koca, Salim, “Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., II, Ankara 2002.

Ögel, Bahaeddin, , “Devlet Meclisi ve Kurultay”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., II, Ankara 2002.

Turan, Osman, “Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., II, Ankara 2002.

Sürelî Yayınlar

Alyılmaz, Cengiz, “Türk Dünyası Vatandaşlığına Doğru”, *Uluslararası Türkçe-Edebiyat-Kültür-Eğitim Dergisi*, IV, nr. 1., 2015.

Cicioğlu, Filiz Sever, “Türk Dış Politikası ve Sivil Toplum Kuruluşları: Türkiye’nin Balkanlar ve Türk Dünyasına Yönelik Politikası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* I, nr. 1., 2012.

Çoşkun, Özlem, “Türk Yönetim Sistemi Üzerine Kısa Bir Değerlendirme”, *JILSES*, II, nr. 2., Kasım 2016.

Erdoğan, Aysel, , “İslamiyet’ten Önce Türk Devletlerinde Meclis Anlayışı: Toy, Kengeş Kurultay Örneği”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, XI, Nisan 2014.

Gökdağ, Bilgehan Atsız, “Türk Devletleri ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Vakfı (TÜDEV)”, *Türk Dünyası Özel Sayısı*, Yeni Türkiye Yay., I, nr. 53., Ağustos-Temmuz 2013.

Kafesoğlu, İbrahim, “Eski Türklerde Devlet Meclisi-Toy”, *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, İstanbul 1980.

Mert, Osman, “Türk Konseyi(Keneşi), Türk Üniversiteler Birliği ve Türk Üniversiteler Birliği I. Genel Kurulu”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, nr. 53., Erzurum 2015.

Mandaloğlu, Mehmet, “İslamiyet’ten Önce Türklerde Toplantı ve Törenler”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, nr. 2., Ağustos 2012.

Pamir, Aybars, “Orta Asya Türk Hukukunda Töre Kavramı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, LVIII, nr. 2., Ankara 2009.

Pamir, Aybars, “Türklerin Geleneksel Dini Şamanizm’in Orta Asya Eski Türk Kamu Hukukuna Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, LVIII, nr. 4., Ankara 2003.

Tanyu, Hikmet, “Türk Töresi Üzerinde Yeni Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXIII, nr. 1., Ankara 1979.

Yalçınkaya, Fatih, “Türkiye ile Orta Asya Devletleri Arasındaki Siyasi ve Diplomatik İlişkiler, Hükümetler Üstü Kuruluşlar (1992-2010)”, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, I, nr. 1., Haziran 2010.

Yetkin, Aydın, “Divan-ı Hümayun”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, V, nr. 5., Ekim 2012.

Tez

iek, Ahmet Hüsrev, “Sivil Toplum KuruluŖlarının Türk DıŖ Politikasına Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İliŖkiler Anabilim Dalı*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.